

FTAMP 19.41.09

<https://doi.org/10.26577/HJ81320262>А. Алимжанова* , Б. Сұлтан

SDU University, Қаскелең, Қазақстан

*e-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ЖАСАЛҒАН МЕДИА КОНТЕНТТЕГІ «АЛАШ» ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ

Бұл мақалада әлеуметтік желілердегі жасанды интеллект көмегімен жасалған тарихи тұлғалардың медиадағы репрезентациясы зерттелді. Зерттеудің мақсаты – TikTok, YouTube және Instagram платформаларында жарияланған Алаш қозғалысы қайраткерлерінің ЖИ арқылы жасалған бейнелерінің тарихи дәлдігін, визуалдық сәйкестігін, дыбыстық репрезентациясын және медиалық фреймін талдау.

Гипотеза: ЖИ негізіндегі синтетикалық медиа тарихи білімді тиімді түрде танымал ете алады, бірақ фактілерді бұрмалау және тарихи контексті тым жеңілдету қаупін тудырады.

Әдістеме: Талдауға әлеуметтік желілерден іріктелген 10 видео енгізілді. Назар олардың танымалдығына емес, тарихи тұлғалардың қаншалықты дәл ұсынылғанына аударылды. Мәтіннің дерекке сәйкестігі, визуалдық бейне, дауыс ерекшеліктері және нарративтік шешімдер сапалық контент-анализ арқылы бағаланды.

Нәтижелердің жаңалығы: Тарихи тұлғалар ЖИ көмегімен жасалған контент арқылы кең аудиторияға тез жетіп отыр. Бірақ мұндай видеоларда дерек дәлдігі сақталмайтын, контекст қысқаратын жағдайлар жиі кездеседі. Бұл синтетикалық медианың тарихи білімді таратудағы мүмкіндігімен қатар, шектеулерін де көрсетеді.

Зерттеу 10 видеоға сүйене отырып, тарихи контентті таратуда ЖИ бір жағынан аудиторияны кеңейтетінін, екінші жағынан мағынаны өзгертіп жіберетін тұстар бар екенін көрсетеді. Кей материалда авторы мен дереккөз нақты берілсе, кейбірінде тарихи контекст қысқарып немесе визуалға бейімделіп кетеді, соның салдарынан атрибуция мен интерпретация бір жүйеде тұрақсыз жүріп, ЖИ тарихи білімді жеткізудегі нақты шекарасы әлі толық анық емес күйінде қалады.

Түйін сөздер: генеративті жасанды интеллект, медиаконтент, Алаш зиялылары, цифрлық медиа, медиарепрезентация.

A. Alimzhanova*, B. Sultan

SDU University, Kaskelen, Kazakhstan

*e-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com

Representation of the Alash Intellectuals AI-Generated Media Content

This article examines media representations of historical figures created using artificial intelligence on social media. The study aims to analyze the historical accuracy, visual coherence, audio presentation, and media structure of AI-generated videos about Alash movement figures published on TikTok, YouTube, and Instagram.

Hypothesis: AI-powered synthetic media can effectively popularize historical knowledge, but carry the risk of distorting facts and oversimplifying historical context.

Methodology: The analysis included 10 videos selected from social media. The focus was not on their popularity, but on the accuracy of their representation of historical figures. The accuracy of text, visual imagery, voice characteristics, and narrative decisions were assessed using qualitative content analysis.

Novelty of the Results: Historical figures quickly reach a wide audience thanks to AI-generated content. However, such videos often lack factual accuracy and omit context. This demonstrates both the potential and limitations of synthetic media in disseminating historical knowledge.

Based on an analysis of 10 videos, the study shows that artificial intelligence in disseminating historical content, while on the one hand expanding the audience, also has implications that alter meaning: in some materials, the author and source are clearly identified, while in others, historical context is minimized or adapted to the visual presentation, resulting in unstable attribution and interpretation within a single system, and the precise boundaries of AI's application in disseminating historical knowledge remain unclear.

Keywords: generative artificial intelligence, media content, Alash intellectuals, digital media, media

**Репрезентация деятелей «Алаш» в медиаконтенте, созданном
с использованием искусственного интеллекта**

В данной статье рассматривается медийное представление исторических деятелей, созданное с помощью искусственного интеллекта в социальных сетях. Цель исследования – проанализировать историческую точность, визуальную согласованность, звуковое представление и медийную структуру видеороликов, созданных ИИ, о деятелях движения Алаш, опубликованных в TikTok, YouTube и Instagram.

Гипотеза: синтетические медиа на основе ИИ могут эффективно популяризировать исторические знания, но одновременно несут риск искажения фактов и чрезмерного упрощения исторического контекста.

Методология: анализ включал 10 видеороликов, отобранных из социальных сетей. Основное внимание уделено не их популярности, а точности представления исторических деятелей. Точность текста, визуального образа, голосовых характеристик и нарративных решений оценивалась с помощью качественного контент-анализа.

Новизна результатов: контент об исторических деятелях, созданный с помощью ИИ, позволяет быстро охватывать широкую аудиторию. Однако такие видеоролики нередко содержат фактические неточности и сокращают исторический контекст. Это демонстрирует как потенциал, так и ограничения синтетических медиа в распространении исторических знаний.

Проведенный анализ 10 видеороликов показал, что использование искусственного интеллекта при распространении исторического контента имеет как преимущества, так и ограничения. С одной стороны, ИИ способствует расширению аудитории и повышению доступности исторических материалов. С другой стороны, в ряде видеороликов, несмотря на указание автора и исторического источника, исторический контекст существенно сокращается или адаптируется к требованиям визуального формата, что может приводить к изменению смысловых акцентов и затруднять объективную интерпретацию исторических событий. В связи с этим, границы допустимого применения ИИ при распространении исторических знаний требуют дальнейшего научного осмысления.

Ключевые слова: генеративный искусственный интеллект, медиаконтент, деятели «Алаш», цифровые медиа, медиарепрезентация.

Кіріспе

Жасанды интеллект тарихи материалды цифрлық ортаға тасымалдауды жеңілдетті. Бірақ бұл үдеріс бір бағытпен жүріп жатыр дей алмаймыз. Instagram, TikTok және YouTube-та тарихи тұлғалар енді архивте тұрған статикалық дерек емес, сөйлейтін аватар, синтезделген дауыс немесе анимацияланған образ ретінде қайта жасалуда. Контент жасаушылар 30-60 секундтық видеолар арқылы үлкен тарихи контекст беруге талпынып жүр. Десек те, уақыт азайған сайын мәтін де қысқарады, ал қысқарған жерде мән-мағына жоғалады. Тарихи мазмұнның көлемі сақталғандай көрінгенімен, ішкі құрылымы өзгеріп кетеді. Кей видеоларда дереккөз мүлде көрсетілмейді немесе өте жалпылама беріледі, сондықтан «не айтылды» деген сұрақ пен «қайдан алынды» деген сұрақтар туындайды.

Зерттеуші Г. Чен терең оқыту модельдері мәдени мұраны виртуалды кеңістікте қайта құрастыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді (Chen

et al., 2025). М. Чжан бұл технологиялар тек талдауды жеңілдетіп қоймай, материалды түсіндіру тәсілін де өзгертіп жіберетінін айтады (Zhang et al., 2025). А. Антониу цифрлық нарративтер тарихи тәжірибені интерактивті формаға айналдыратынын сипаттайды, бірақ мұнда оқиға желісі кейде үзіліп, логикалық байланыс әлсірейді (Antoniou, 2025). П. Маццанти және әріптестері музейлік ортада ЖИ экспозицияны «жандандыратынын» көрсетеді (Mazzanti et al., 2025). Ал Ф. Мартушелло AR мен геймификация мәдени мұраны ойынға жақын форматқа ығыстыратынын атап өтеді. Сырттай қарағанда тек технологиялық жаңарту сияқты, бірақ ішкі деңгейде ол материалды жеткізу логикасын қайта құрады (Martusciello et al., 2025).

Зерттеулер қазіргі ЖИ технологиялары деректі сақтап қана қоймай, оны қайта құрастыратынын дәлелдейді. Архивтік мәтін цифрлық кейіпкерге айналған сәтте оны қабылдау тәсілі де ауысады. Кейде бір факт өзгермей қалуы мүмкін, бірақ оны ұсыну формасы өзгерсе, мағына

да сол фактімен бірге өзгеріп кетеді. Визуалды контенттерде деректің мазмұны оның бастапқы мағынасының толық сақталуына кепіл бола алмайтынын байқауға болады.

Алаш зиялылары XX ғасыр басында қазақ қоғамының саяси және ағартушылық бағытына тікелей әсер еткен. Ол кезеңдегі құжаттар мен оқулықтарда олардың рөлі нақты белгіленген, әсіресе Орталық мемлекеттік архив материалдарында бұл анық көрінеді. Бүгінде сол тарихи тұлғаларды медиа кеңістікке сөйлетіп алып шығу үдерісі дамып келеді. Олар әлеуметтік желідегі қысқа видеоларда және ЖИ арқылы жасалған анимациялық форматта пайда болып отыр. Кей видеода олар «сөйлеп тұрғандай» әсер береді, бірақ мәтіннің қай дерекке сүйенгені әрдайым ашық емес.

Ғылыми деректер дипфейк, синтетикалық медиа және цифрлық мұра мәселелерін ұзақ уақыт талдап келеді. Бірақ Қазақстан контекстінде Алаш қайраткерлерін жасанды интеллект арқылы «сөйлету» жеке құбылыс ретінде жүйелі қарастырылмаған. Бұл жерде жай технология емес, тарихи мәтіннің қысқаруы мен қайта құрастырылу қатар жүреді. Кей жағдайда дерек сақталады, кей жағдайда тек әсер қалдыратын визуал қалады. Әсіресе, TikTok пен YouTube желісінде жарияланған Алаш қайраткерлерін ЖИ арқылы сөйлететін видеолар көп. Солардың ішінен бірнеше видео контентке сараптама жасауды жөн көрдік. Контент талдау кезінде тарихи мәтіннің дәлдігі, визуалдық бейненің сәйкестігі, дауыс пен интонацияның табиғилығы және берілген ақпараттың тарихи контекстпен байланысы сияқты бірнеше талаптармен видеоларды іріктеп алдық. Сол арқылы видео контенттің мазмұнына талдау жасай алдық.

Әдебиеттерге шолу

Жасанды интеллекті құбылысын тек жаңа технология деп қарастыруға болмайды. Қазіргі медиакөңілдікте әлеуметтік инфрақұрылым сияқты қызмет атқарады. Ақпарат тарату, шешім қабылдау, тіпті мәдени мағынаны қалыптастыру процесіне араласады. Ғалымдар ЖИ қарапайым техникалық прогресс емес, жауапкершілік жүктейтін әлеуметтік жүйе ретінде сипаттайды. ЖИ жүйелері адам құқығына шектеу қоймауы керек. Алгоритм қалай шешім қабылдайды – соның бәрі ашық болуы қажет. Сонымен қатар есеп беру механизмі де нақты жұмыс істеуі тиіс (Floridi, 2019).

Отандық ғалымдар: «Бүгінгі күні жасанды интеллекттің ғылыми бағыты XX ғасырдың екінші жартысында пайда болды, жасанды интеллекттің бағыты басқару талдау, салыстыру, ақпаратты өңдеу, болжамды жасау, жорамалдың дұрыстығын дәлелдеу яғни, интеллектуалды қызметіне жататын операциялар болып келеді», – деген пікірді айтады (Кабылғазина, 2025).

Бекжігі Сердәлі ЖИ-ді адамның танымдық әрекеттерін имитациялайтын технологиялық кешен ретінде түсіндіреді, оның ішінде өзін-өзі үйрену және алдын ала жазылмаған алгоритмдер арқылы шешім іздеу бар (Сердәлі, 2025). Мұнда негізгі түйін – жүйенің бейімделуге икемділігі жоғары. Статикалық жүйе емес, ол үнемі өзгеріске ұшырап отырады. Бірақ дәл осы қасиет кейде бақылау мен түсіндіруді қиындатады.

Цифрлық мәдениет теориясы негізінде ЖИ арқылы жасалған визуалды форматтағы видеолар жаңа интерпретациялар тудыратынын айтады (Manovich, 2020).

Д. Маккуэйл медиакommunikацияны желілік модельге ауысу құралы ретінде сипаттайды, онда ақпарат орталықтан бір бағытта тарамайды, керісінше көп нүктеден көп нүктеге қозғалады (McQuail, 2010). Осындай ортада әлеуметтік желілер тарихи нарративтердің негізгі таралу алаңына айналып отыр. TikTok немесе YouTube платформаларындағы бір видеолар сан мыңдаған қаралым жинайды. ЖИ арқылы жасалған тарихи репрезентациялар медиакөңілдікте тек технологиялық құбылыс емес, мәдени және коммуникациялық деректердің жиынтығын құрап отыр.

Г. Чен нейрондық желілер арқылы жасалған визуалды деректердің тарихи дәлдігін сақтау мәселесі алдыңғы орынға шығарады. (Chen et al., 2025). Бірақ бұл үрдіс әрдайым құрылымдау емес, кейде толықтыру, визуалдау арқылы жүзеге асады.

Ф. Мартушелло генеративті ЖИ мен кеңейтілген шындықты біріктіру тарихи мұраны интерактивті форматта ұсынуға жол ашатынын сипаттайды (Martusciello et al., 2025). Мұнда көрермен тек бақылаушы емес, сценарийге қатысушыға айналады.

«Цифрлық тұлға» ұғымы қазір тек теориялық метафора емес, нақты ғылыми айналымға енген ұғым (Morris & Brubaker, 2025; Lei et al., 2025). Бір тарихи кейіпкер әр платформада әртүрлі формада көрінуі қалыпты жағдайға айналды. TikTok желісіндегі нұсқасы мен YouTube-тегі визуализация бір-біріне ұқсамауы мүмкін. Брубейкер және әріптестері мұндай бейнелерді

цифрлық мұраның жалғасы ретінде қарастыруға болатынын айтады (Brubaker et al., 2024), бірақ жалғастық пен жаңа құрастыру арасындағы шекара тұрақты емес, кейде бір кейіпкер бірнеше интерпретацияға бөлініп кетеді. Бұл тұрақсыздық цифрлық тарихтың негізгі мәселелерінің біріне айналып отыр. Десек те, тарихи тұлғаларды жаңа технологиялармен медиа кеңістікте ұсынудың этикалық, жауапкершілік мәселелері де бар.

Л. Флориди ЖИ жүйелерінде сенімділік, ашықтық және есеп берушілік принциптері сақталуы керек екенін айтады (Floridi 2019). ЮНЕСКО да мәдени мұра мен тарихи білімді цифрлық ортада тарату кезінде тарихи дәлдік пен қоғамдық жауапкершілік талаптарын күшейтеді (UNESCO, 2021; 2023). Ал Г. Спитале мен Ф. Джермани цифрлық «бет-бейне» технологиялары тарихи тұлғаны бұрмалап жіберу немесе оны жаңа контексте қайта құрастыру қаупін күшейтетінін көрсетеді (Spitale et al., 2025). Әсіресе қазіргі әлеуметтік желілер арқылы таралатын медиаконтентте анық сезіледі.

Л. Монович цифрлық мәдени деректерді талдау, өңдеу қазіргі медиамәдениетті зерттеудің жаңа әдістерін қалыптастыратынын айтады (Manovich, 2020). О. Мастомихалакис тарихи деректер цифрлық ортаға өткенде оны дұрыс интерпретациялау және ықтимал бұрмалауларды анықтау мәселесі алдыңғы қатарға шығатынын атап өтеді. Іс жүзінде қазіргі тарихи медиаконтент те тәуекел ету әрекеттері бар (Mastromichalakis et al., 2025).

Генеративті ЖИ арқылы жасалған цифрлық негізгі бейненің шынайылық шекарасының бұзылуына әкеледі. Зерттеушілер Г. Спитале мен Ф. Джермани технология тарихи тұлғаны қайта визуалды көрсетумен қатар, оның бейнесін бұрмалау немесе жаңа мағына жүктеу қаупін де тудыратынын айтады (Spitale, G., & Germani, F. 2025). Цифрлық ортада кейіпкер «сөйлей» бастаған сәтте, оның қай бөлігі тарихи дерек, қай бөлігі модель интерпретациясы екенін ажырату әрдайым мүмкін емес. Әсіресе қысқа, эмоцияға негізделген видеоларда олардың ара-жігін ажыратып отыру мүмкін емес.

Ғылыми зерттеулер ЖИ қолданылған видеоларда алгоритмдік, бейтараптық, дереккөздің сенімділігі және тарихи контекстің сақталуы маңызды екенін көрсетеді. ЖИ технологиясын қолдану мәдени мұраны цифрлық форматта ұсынудың кең тараған құралы. Десек те, оның нәтижесі әрдайым дерек пен интерпретация арасындағы тепе-теңдікке тәуелді.

Зерттеудің тұжырымдамалық моделі

Осы зерттеуде ЖИ көмегімен жасалған тарихи репрезентация үш қабатты медиалық құрылым ретінде қарастырылады. Олар: деректік қабат, синтетикалық қабат және платформалық-фреймдік қабат. Деректік қабат мәтіннің түпнұсқа дерекпен сәйкестігін, атрибуция мен тарихи мәнмәтіннің сақталуын қамтиды; синтетикалық қабат архивтік визуалдың, жасанды дауыстың және интонацияның шынайылық әсерін қалыптастыруын сипаттайды; платформалық-фреймдік қабат тарихи материалдың қысқа видео логикасына бейімделу барысында ағартушылық, ұлттық-патриоттық, өмірбаяндық, мотивациялық немесе әдеби фреймге қайта құрылуын көрсетеді. Аталған модель цифрлық мәдени деректердің қайта өңделу логикасын (Manovich, 2020), ЖИ жүйелеріндегі сенімділік пен есеп берушілік қағидаларын (Floridi, 2019) және тарихи тұлғаның цифрлық ортада қайта құрастырылуын сипаттайтын AI afterlife зерттеулерін бір аналитикалық өрісте тоғыстырады (Brubaker et al., 2024; Morris & Brubaker, 2025).

Осы модель аясында екі жұмыс ұғымы ажыратылды: деректік шынайылық және перцептивтік сенімділік. Деректік шынайылық түпнұсқа мәтінге, тарихи фактіге және нақты дереккөзге сәйкестік арқылы бағаланады. Перцептивтік сенімділік көрерменде тарихи тұлға өзі сөйлеп тұрғандай әсер туғызатын визуал, синтетикалық дауыс, монтаж және бірінші жақтағы баяндау белгілерінен қалыптасады. Осы екі деңгейдің сәйкес келмеуі синтетикалық тарихи медианың негізгі тәуекелін айқындайды. Яғни визуал мен дауыс сенімді көрінгенімен, атрибуция әлсіз немесе мәнмәтін қысқарған жағдайда әсерлік шынайылық деректік дәлдіктен басым түсуі ықтимал. Зерттеуде мұндай өзгеріс контекстік редукция және фреймдік қайта кодтау ұғымдары арқылы талданды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу жұмысы әлеуметтік желілерде жарияланған жасанды интеллект көмегімен жасалған тарихи тұлғалардың цифрлық репрезентациясын талдауға бағытталған. Зерттеудің негізгі нысаны ретінде Алаш қозғалысы қайраткерлерінің бейнесін синтетикалық дауыс, анимация немесе жасанды интеллект негізіндегі визуалды технологиялар арқылы «сөйлетіп» көрсететін қысқа видеолар алынды.

Жинақталған видео материалдар мультимедальді контент-талдау әдісімен талданды. Себебі, ЖИ видеоларындағы мағыналық құрылым тек мәтінмен шектелмей, визуалды бейне мен синтетикалық дыбыстың, яғни аудио-визуалды қатардың интеграциясы арқылы жүзеге асады.

TikTok пен YouTube Shorts форматы ұзақ түсіндіру емес, бірден әсер ететін визуалдарға басымдық береді. 30-40 секундтық видеолар тарихи деректіліктен гөрі, визуалды қабылдауға көбірек мән береді. Нәтижесінде эмоциялық әсер күшейіп, тарихи тұлғаларға көзқарас өзгереді. Сонымен қатар, жастардың санасында ұлт зиялылары жасанды интеллект бейнесінде қалары сөзсіз.

Ашық қолжетімді дереккөздерден ЖИ арқылы сөйлейтін, анимацияланған видео форматтағы бірнеше материалдарға шолу жүргізілді. Тарихи деректілік, сілтемелердің болуына қарай 10 видео іріктеліп алынды. Видеолар TikTok, YouTube және Instagram әлеуметтік желілерінде жарияланған. Ұзақтығы 20 секундтан 1,5 минутқа дейінгі қысқа форматты видеолар. Бұл диапазон платформалардың алгоритмдік логикасымен тікелей байланысты: қысқа видео көбірек таралады, ұзақ мазмұн төменірек көрінеді.

Әр видео бірнеше өлшем арқылы қаралды. Бірінші өлшем – тарихи дерекпен сәйкес келуі, кей материал түпнұсқаға жақын, кейбірі тек идея деңгейінде қалған. Екінші – тарихи тұлға бейнесінің архив фотоларымен сәйкестігі. Үшінші – дауыс пен интонацияның қойылуы, синтетикалық дауыстың табиғилығы мен сөйлеу ырғағы. Төртінші – мазмұндық жағынан ағартушылық, патриоттық, мотивациялық фрейм тұрғысынан қарастырылды. Бесінші – этикалық тәуекелдер тұрғысынан, мәтіннің өзгеруі, авторлық атрибуцияның бұзылуы, деректің бұрмалануы. Осы индикаторларды ескере отырып, деректерді жоғары, орта, әлсіз деңгейлері мен сапалық көрсеткіштері жіктелді (1-кесте).

Кодтау бірлігі ретінде жеке видео алынды. Кодтау хаттамасы бес айнымалыдан құрылды: тарихи-мәтіндік дәлдік (ТА: жоғары/орта/төмен), визуалдық сәйкестік (ВА: жоғары/орта/төмен), аудиолық репрезентация (АУ: табиғи/фонетикалық-тілдік ауытқу/интонациялық сәйкессіздік), доминантты мазмұндық фрейм (FR: ағартушылық/ұлттық-патриоттық /өмірбаяндық /мотивациялық /әдеби) және басым ауытқу түрі (ER: фонетикалық-тілдік, интонациялық, визуалдық, түпнұсқа мәтінді бұрмалау, мәтінді қысқарту). Әр материал осы белгілер бойынша

кодталып, доминантты фрейм мен басым ауытқу санаттарының жиілігі есептелді. 1-кесте әр видеоны жеке аналитикалық профиль ретінде көрсетсе, 2 және 3-кестелердегі пайыздық үлестер осы кодтау нәтижесінен шығарылды. Мұндай кодтау мәтін, визуал және дыбысты бір өлшемге біріктірмей, әр қабаттың деректік және медиа-лық әсерін бөлек бағалауға мүмкіндік берді.

Тарихи дәлдік салыстырмалы талдау арқылы тексерілді. Міржақып Дулатұлының «Оян, қазақ» және «Шешенің балаларын сүюі» мәтіндері түпнұсқамен салыстырылды, Мағжан Жұмабаевтың кей идеялары «Педагогика» еңбегімен салыстырылып қаралды. Бір видеода мәтін толық сәйкес келді, екіншісінде тек негізгі ой сақталған, үшіншісінде қазіргі мотивациялық тілге ауысқан. Айырмашылық бірден көрінеді, бірақ ол әрдайым әдейі бұрмалау емес, кейде форматтың қысқалығы да өз әсерін тигізген болуы мүмкін. Кей видео да дерек өзгермейді, бірақ форма өзгереді.

Дыбысталу мен визуалды монтаж кейіпкерді жаңа қырынан танытады. Әлеуметтік желідегі ЖИ видеолардың тарихи мазмұны, деректердің дәлдігі, визуалдың шынайылығы, дауыс пен интонацияның берілу ерекшеліктері зерттеу маңызды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Зерттелген кей видеоларда мәтін түпнұсқаға жақын қалпында берілген. М. Дулатұлының «Шешенің балаларын сүюі» сияқты өлеңдерде сөз өзгермейді, құрылым бұзылмайды. Қарапайым факт: 1 минуттық роликте толық өлең мәтіні оқылады. Дауыс синтезі бірқалыпты, үзілістер табиғи. Визуалды контент ретінде архивтік фотолармен сәйкестік бар. ЖИ жаңа мазмұн ойлап таппайды, бар мәтінді тек басқа формаға көшіреді. Цифрлық мұра (digital heritage) бойынша мұндай модельдер мұраны «қайта жазу» емес, «қайта ұсыну» ретінде сипатталады (Manovich, 2020).

А. Байтұрсынұлы немесе Ә. Бөкейхан туралы қысқа роликтерде тарихи мәтін сақталғанымен, оны беру тәсілі өзгерген. Бірінші жақтағы сөйлеу қосылған, «мен осылай ойлаймын» типіндегі құрылыммен жасалған. Эмоциялық әсері күшейтілген, TikTok логикасына ыңғайланған тәсіл десе болады. Синтетикалық дауыс қазақ тіліндегі кей морфологиялық формаларды дұрыс айтпайды. Сан есімдер мен жалғаулардың айтылуында қате қолданыстар бар. ЖИ қазақ ті-

ліндегі тілдік модельдерінің ілң де толық жетілмегенін көрсетеді. Шын мәнінде тарихи мазмұн бар, бірақ оның дыбыстық репрезентациясында айтарлықтай кемшін тұстары бар.

Талдау барысында тарихи мәтіндердің бас-тапқы мәнмәтіннен ажырау анықталды. ЖИ генерациялаған контентте ағартушылық мазмұн мен платформаның коммерциялық және маркетингтік интерфейсі арасында гибриді баяндау үлгісі қалыптасқан. М. Жұмабаевтың «Мен жастарға сенемін» өлеңін қазіргі жастар ұйымдарын, кейде мемлекеттік немесе институционалдық бастамаларды сипаттайтын мәтінмен қатар берілуі жиі кездеседі. Мағына жоғалмайды, бірақ оның бағыты басқа арнаға ауысқан.

Өлеңнің әдеби өзегі толық бұзылмайды, бірақ қызметі өзгерген. Бір кезде поэтикалық мәтін болған сөз енді символдық белгі ретінде қызмет жасайды. Ғылымда бұл құбылысты *цифрлық кейінгі өмір* (digital afterlife) және *генеративті бейнелер* (generative ghosts) ұғымдарымен сипаттайды. Яғни тарихи тұлғалардың цифрлық де-

ректерін ЖИ арқылы жасалған бейнесі арқылы өмір сүруін білдіреді. Аудитория түпнұсқа мәтін мен өңделген нұсқаны ажырата бермеуі мүмкін (Morris & Brubaker, 2025).

Тағы бір модель – бірнеше тарихи тұлғаны бір баяндауға біріктіру. А. Байтұрсынұлы, Ә. Бөкейхан, М. Дулатұлы бір видеода бірінен кейін бірі сөйлейтін сценарийге енгізіледі. Барлығы бір идеяны күшейту үшін құрастырылған. Монтаж сапасы жоғары, синтетикалық дауыс сенімді, кәсіби өнім дайындалған. Бірақ дереккөз көрсетілмеген, тарихи ойлар қысқа идеологиялық тезиске айналып кеткенін байқауға болады. Күрделі интеллектуалдық мазмұн 1 минуттық форматқа бейімделіп, ықшамдалады.

ЖИ-видеолар бір уақытта тарихи реконструкция мен қазіргі медиа баяндауды қатар құрастырады. Кейде визуал тарихи дәлдікке жақын, бірақ монтаж оны эмоциялық форматқа бұрады, кейде керісінше болады. 1-кестеде мәтін, визуал және синтетикалық дауыс жеке өлшемдер ретінде берілген.

1-кесте

Әлеуметтік желілерде жарияланған ЖИ видеолардың басты сипаттамалары

№	Тарихи тұлға	Платформа	Ұзақтығы	Мәтіннің тарихи дәлдігі	Визуал сапасы	Дыбыстық сипат	Мазмұндық бағыт
1	Ахмет Байтұрсынұлы	TikTok	0:51	Жоғары деңгейде сақталған	Жоғары сәйкестік	Табиғи, бұрмаланусыз	Ағартушылық мазмұн
2	Әлихан Бөкейхан	YouTube	1:32	Дәлдігі жоғары	Архивпен үйлеседі	Интонациялық ауытқу бар	Биографиялық сипат
3	Мағжан Жұмабаев	Instagram	0:40	Түпнұсқаға жақын	Визуал сәйкес	Табиғи дыбысталу	Ағартушылық бағыт
4	Ахмет Байтұрсынұлы	YouTube Shorts	0:20	Орташа деңгей	Жоғары сапа	Табиғи оқу	Биографиялық формат
5	Әлихан Бөкейхан	YouTube Shorts	0:30	Орташа дәлдік	Жоғары сәйкестік	Қалыпты интонация	Мотивациялық контекст
6	Мағжан Жұмабаев	TikTok	0:35	Орташа бұрмалану	Төмен сәйкестік	Табиғи, бірақ әлсіз	Патриоттық реңк
7	Міржақып Дулатұлы	TikTok	1:08	Жоғары дәлдік	Жоғары сәйкестік	Табиғи оқу	Әдеби мазмұн
8	Міржақып Дулатұлы	TikTok	0:49	Жоғары	Жоғары	Интонация әлсіреген	Әдеби бағыт
9	Міржақып Дулатұлы	TikTok	0:30	Төмен дәлдік	Орташа деңгей	Табиғи	Мотивациялық контент
10	Бірнеше Алаш қайраткерлері	TikTok	0:40	Орташа	Жоғары	Табиғи дыбыс	Патриоттық фрейм

Ескертпе: авторлар құрастырған

Фреймдік талдау нәтижесінде әлеуметтік желілердегі ЖИ контенттің мазмұны көбіне ағартушылық және патриоттық бағытта құрылатынын байқатты. Мұндай видеоларда тарихи тұлғалардың бейнесі жиі білім беру құралы немесе ұлттық бірегейлікті күшейтетін символдық ресурс ретінде пайдаланылған (2-кесте).

Фрейм – медиа зерттеулерде тек форма емес, мағынаны ұйымдастыру тәсілі. Дерек берілу формасы өзгерсе, оның қабылдануы да өзгереді. Қысқа видео форматта бұл әсер күшейеді. Тарихи тұлғалардың цифрлық бейнесінде мәтін, дауыс және монтаж бірігіп бір құрылым жасайды. Кейде тарихи дәйексөз TikTok-та мотивациялық мазмұнға айналып, бастапқы контекст жоғалады (3-кесте).

3-кесте

Жасанды интеллект негізінде жасалған тарихи репрезентациялардағы негізгі қателіктердің сипаттамасы (авторлық жинақ)

Қате түрі	Видео саны	Үлес (%)	Мысал
Фонетикалық және тілдік ауытқулар	3	30%	Реттік сан есімдердің дұрыс айтылмауы
Интонациялық сәйкессіздік	2	20%	Кідірістердің мағыналық орындарда дұрыс қойылмауы
Визуалдық сәйкессіздік	1	10%	Тарихи тұлға бейнесінің архивтік фотосуретпен толық сәйкес келмеуі
Түпнұсқа мәтіннің бұрмалануы	1	10%	«Шәкірт» өлеңі мәтінінің өзгертілген нұсқада берілуі
Мәтіннің қысқартылуы	3	30%	Тарихи мәтіннің ықшамдалып, мазмұндық бөлігі азаюы

Ескертпе: авторлар құрастырған

Үшінші кестеде жасанды интеллект көмегімен жасалған тарихи контент мазмұнындағы қателер бірнеше топқа бөліп қарастырылды. Әлеуметтік желілерде (TikTok, Instagram Reels форматтарындағы 2024-2025 жылдардағы жазбалар) жиі кездесетін мәселе – тілдік дәлсіздік пен мағынаның ығысуы.

1-видео – Ахмет Байтұрсынұлы туралы видео (TikTok, 2024).

Бейненің ішіндегі мәтін бірден цитата ретінде берілмейді, ол көбірек «түсіндірме сөйлеу» деңгейінде жасалған. «Мен қарапайым ұстазбын» деген тіркес дәл сол күйінде тарихи дереккөздерде кездеспейді, бірақ Байтұрсынұлының

2-кесте

Видеоларда мазмұндық фреймдердің таралу құрылымы (авторлық талдау негізінде)

Мазмұндық фрейм	Бейне саны	Үлесі (%)
Ағартушылық бағыт	3	30%
Ұлттық–патриоттық мазмұн	2	20%
Өмірбаяндық формат	2	20%
Мотивациялық сипат	2	20%
Әдеби репрезентация	1	10%
Жалпы жиынтық	10	100%

Ескертпе: авторлар құрастырған

1913–1918 жылдары «Қазақ» газетін шығарған кезеңіндегі ағартушылық позициясына жақын идеяны қайталайды. Яғни нақты сөз емес, мағынаға жақындатылған қайта құрастыру бар.

TikTok форматында орташа видео ұзақтығы 20-40 секунд болғандықтан, мәтін де қысқарып, күрделі тарихи контекст жоғалады. А. Байтұрсынұлының ағартушылық қызметі нақты оқу реформаларына, әліпби түзету жұмыстарына және 1926 жылғы Баку түркітану құрылтайына дейінгі ғылыми дискуссияларға тіреледі. Видеода осы контекст жоқ, тек «ұстаз» бейнесі қалады. Іс жүзінде бұл толық бұрмалау емес, бірақ тарылтылған бейнені қалыптастырған.

Видеода қолданылған суреттер архивтік фотосуреттерге ұқсас стильде берілген, бұл қабылдауда сенімділік әсерін күшейтеді. Дегенмен цифрлық реконструкция нақты дерекпен тексерілмесе, визуалдық ұқсастықтың өзі жалған түсінік қалыптастыруы мүмкін. Дыбыстық қатарда синтетикалық дауыс бірқалыпты, паузалар жасанды түрде теңестірілген, сондықтан сөйлеу табиғи естіледі, бірақ эмоциялық вариация аз. 2024 жылы жасалған осындай генеративті видеоларда дәл осы параметр – интонацияның «тым тегістігі» – жиі кездесетін белгі ретінде тіркелген. Аудитория көп жағдайда тарихи дәлдікке емес, дыбыстың табиғилығына қарап сенім қалыптастырады. Сол себепті бұл бейне ақпараттық жағынан шектеулі болса да, әсер ету деңгейі жоғары.

2-видео – Әлихан Бөкейхан өмірбаяны (YouTube, 2024).

Видеода баяндау «бірінші жақта», яғни тарихи тұлғаның өзі сөйлеп тұрғандай әсер береді. Бұл тәсіл соңғы жылдары білім беру каналдарда көбейіп кетті, себебі 30-60 секундтық қысқа түсіндірме формат аудиторияны баурап алады. Мәтіннің ішіндегі негізгі фактілер – туған жері, оқу жолы, қоғамдық қызметі барлығы тарихи деректермен сәйкес келеді. Дауыстық қабатта қателер көбірек байқалады. Реттік сан есімдер толық айтылмайды, кей морфологиялық формалар ауысып кеткен – мысалы «алдым» орнына «аладым» сияқты қате айтылымдар тіркелген. Бұл жай техникалық ұсақтық емес, қазақ тілінің агглютинативті құрылымына байланысты күрделі жалғауларды тұрақты сақтай алмағаны байқалады. Нәтижесінде сөйлеу табиғи естіледі, бірақ грамматикалық «із» үзіліп тұрады.

Визуалдық қатар архивтік фотосуреттерге жақын стильде құрастырылған, сондықтан тарихи сенімділік сезімі жоғары. Бірақ дыбыс пен сурет бір деңгейде жұмыс емес. Визуал шынайы көрінеді, ал дауыс жасанды болғандықтан оқиға тізбектерінен қалып қояды. Медиазерттеулерде мұндай жағдай «тарихи тосын жағдай» (uncanny historical effect) ретінде сипатталады. Демек көз сенеді, құлақ күмәнданады. Аудиторияның бір бөлігі мұны байқамайды да, тек жалпы әсерге сүйенеді. Сондықтан бейне мазмұны ақпараттық жағынан дұрыс бағытта тұрғанымен, цифрлық репрезентация деңгейінде толық тұрақтылықты дей алмаймыз.

3-видео – Мағжан Жұмабаев қазір болса... (Instagram, 2026).

Инстаграм әлеуметтік желісінде рилс форматында Мағжан Жұмабаевтың «Педагогика»

еңбегінен алынған үзінді беріледі. 1920 жылдары жазылған мәтін. Сол жерде төрт бағыт қатар аталады: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, эстетикалық тәрбие, мінез тәрбиесі. Қарапайым көрінгенімен, бұл Мағжан жүйесінің өзегі. Видеода осы төрттік сақталған, мәтін түпнұсқаға жақын. Бірақ жалғасы бірден басқа арнаға ауысады – әлеуметтік желі интерфейсінде платформа атауы мен шақыру элементтері пайда болады. Бір кадрда педагогикалық мәтін оқылып жатыр, келесі кадрда сол мәтіннің үстінен «Shyraq.ai» стиліндегі интерфейс пен жарнамалық бағыт қосылады. Видеоматериалдарды талдау барысында сәйкессіздіктер анықталды. 15-20 секундтық видеода тарихи мазмұнды коммерциялық элемент ығыстырып жібергендей әсер қалдырады.

Мағжанның тәрбие туралы жүйесі оқу-тәрбие процесіне бағытталған болса, видеода ол қысқа мотивациялық блок ретінде берілген. Білім беру логикасына маркетингтік жарнама ілеседі. Осы екі бағыттың қатар жүруі гибриді баяндау туғызады. Тарихи мәтін сақталады, бірақ оның айналасындағы мағына басқа мақсатқа бейімделеді. Визуалдық жағынан қарағанда, вертикальді формат, қысқа титрлар, жылдам ауысатын кадрлар стандартты Instagram интерфейсіне бейімделген.

4-видео – Ахмет Байтұрсынұлы туралы қысқа биографиялық видео (YouTube Shorts, 2024).

Ахмет Байтұрсынұлы туралы мәлімет бірнеше негізгі дерекке сүйенген. Оның 1872 жылы туғаны, Алаш қозғалысына қатысуы және қазақ тіл білімін жүйелеудегі рөлін фактологиялық тұрғыдан айқындайды. Бірақ баяндау тәсілі толық архивтік мәтінге сүйенбейді. Керісінше қысқартылған реконструкцияға жақындатып береді. Тарихи деректер бір сөйлемдік блоктарға жинақталып, бірінші жаққа ұқсас баяндау стилінде беріледі. 20 секундтық уақыт шектеуі контексті қысқартуға мәжбүр еткен, сондықтан Алаш қозғалысының ішкі саяси динамикасы мен тіл реформасына қатысты кең ғылыми негіздер мүлде көрінбейді. Нәтижесінде ақпарат толық дерек емес, іріктелген ықшам нұсқа деңгейінде қалады.

5-видео – Әлихан Бөкейханның нақыл сөздері (YouTube Shorts, 2024).

Видео Ә. Бөкейханға телінетін қысқа афоризмдер ретінде құрастырылған, бірақ олардың нақты қай еңбектен алынғаны көрсетілмейді. Мазмұн ұлттық жауапкершілік, қоғамдық сана, азаматтық мінез сияқты тақырыптарға сүйенеді. Ә. Бөкейханның 1910–1920 жылдардағы публи-

цистикалық еңбектеріндегі идеялық бағытпен жалпы деңгейде сәйкес келеді, алайда мәтін түпнұсқа цитата емес, идеяны қысқартылған формада қайта құрастыруға жақын. 20-30 секундтық Shorts форматы контексті кең ашуға мүмкіндік бермейді, сондықтан күрделі тарихи ой бір-екі сөйлемге сыйғызылып, тек әсер қалдыратын деңгейде беріледі. Дерек пен интерпретация арасындағы шекара көмескіленіп, контент афоризм мен реконструкцияның аралық формасында қалады.

6-видео – Мағжан Жұмабаев «Мен жастарға сенемін» (TikTok, 2024).

Видео 2024 жылы Мағжан Жұмабаевтың «Мен жастарға сенемін» өлеңіне негізделген мотивациялық контент ретінде жарияланған. Өлең мәтіні тарихи нұсқасымен сәйкес келеді және XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясындағы жастарға бағытталған ағартушылық идеялардың бірін көрсетеді. Видео қазіргі жастар ұйымдарын таныстыруға немесе насихаттауға жақын мәтінмен жалғасады. Әдеби мәтіннің бастапқы контексті сақталғанымен, оның функциясы өзгеріп, поэтикалық мазмұн институционалдық және мотивациялық коммуникацияға ығыстырылған. Соңғы жылдары тарихи өлеңдер қысқа әлеуметтік үндеулерге бейімделіп берілу тәсілдері көп кездеседі.

7-видео – Міржақып Дулатұлы «Шешенің балаларын сүйі» (TikTok, 2024).

М. Дулатұлының «Шешенің балаларын сүйі» өлеңін толық мәтін күйінде аудио-визуал форматта ұсынған. Өлеңнің құрылымы мен сөздік қабаты өзгертілмеген, редакциялық қысқарту жоқ, тарихи-әдеби тұрғыдан мәтін түпнұсқаға сәйкес келеді. М. Дулатұлы поэзиясындағы аналық махаббат пен моральдік тәрбие тақырыбы сақталған, бірақ оны жеткізу тәсілі TikTok-тағы қысқа аудио форматына бейімделген. Дикция мен интонация мағыналық паузалармен бөлінген, ырғақ баяу, арасында жылдам оқылады. Поэзияның ішкі динамикасын аудиторияға сенімді жеткізуге ұмтылған. Визуалдық қатар архивтік фотосуреттермен берілген, деректік сәйкестік сақталған. Мәтін енді классикалық оқу тәжірибесі емес, цифрлық медиа өнім ретінде қабылданады.

8-видео – Міржақып Дулатұлы – «Оян, қазақ» өлеңі (TikTok, 2024).

Видеода «Оян, қазақ» шығармасынан алынған мәтін беріледі, мазмұны түпнұсқа дерекпен сәйкес келеді. 1909 жылы жарық көрген нұсқадағы негізгі идеялық құрылымнан ауытқымайды, бірақ орындау кезінде өлеңнің интона-

циялық қабаты толық ашылмай қалған. Сөздер дұрыс оқылғанымен, мағыналық екпіндер мен паузалар бірқалыпты беріліп, өлеңнің ішкі ырғақтық динамикасы тегістеліп кеткен. Нәтижесінде мәтін өзгермесе де, оны қабылдау деңгейі әлсірейді, себебі поэзиядағы негізгі әсер беруші элементтердің бірі – интонация. Техникалық тұрғыда толық жеткізілмеген, синтетикалық дауыс жүйелеріне тән шектеу бар. Фонетикалық дәлдік сақталғанымен, эмоционалдық тұрғыдан аудиторияны өзіне сендіре алмайды.

9-видео – Міржақып Дулатұлы «Шәкірт» атты видео (TikTok, 2024).

Видео «Шәкірт» өлеңіне арналған, бірақ экрандағы мәтін Міржақып Дулатұлының түпнұсқа өлеңімен толық сәйкес келмейді. 1910-1915 жылдар аралығында қалыптасқан «шәкірт, ғылым, кедейлік» желісі орнына жалпы мотивациялық сипаттағы бейтарап мәтін берілген, сондықтан авторлық атрибуция сақталғанымен, мазмұндық сәйкестік бұзылған. Нақты өлеңде шәкірттің әлеуметтік жағдайы мен білім жолындағы күрделі шынайылық бар, ал видеода орнына әмбебап мотивациялық үндеу қалған. Іс жүзінде мұндай ығысу көрерменнің тарихи мәтінді нақты тануына кедергі келтіреді, ал мәтін кең тараған сайын әдеби мұра туралы қате түсінік қалыптасу қаупі күшейеді. Мотивациялық бейімдеу мен мәтіндік бұрмалау арасындағы шекара әрдайым анық ажыратылмайды.

10-видео – Алаш қайраткерлері туралы видео (TikTok, 2024).

Видеода бірнеше Алаш қайраткері кезекпен сөйлейді. Кадр сапасы жақсы, тарихи тұлғалардың бейнелері архивтік фотосуреттермен сәйкес келеді. Кей жерлерде әртүрлі жылдардағы визуал материалдар аралас қолданылады. Дауыс жазбасы анық, интонациясы бірқалыпты берілген.

Мәтіндік қабатта негізгі нақты тарихи дереккөздері көрсетілмеген. Сондықтан берілген сөйлемдерді Алаш қайраткерлерінің түпнұсқа қанатты сөздері деп қабылдау қиын. Осындай құбылыс медиазерттеулерде идеялық редукция деп сипатталады. Яғни күрделі тарихи дискурс қысқа ұран немесе тезис түрінде беріледі.

Видео мазмұны Алаш қозғалысының негізгі идеясын көрсетеді:

- ұлттық автономия;
- мемлекеттік тіл;
- білім;
- ұлттық тәуелсіздік;
- қоғамдық жаңғыру.

Контенттің мақсаты – Алаш зиялыларының негізгі идеяларын қысқа медиа формат арқылы таныстыру. Эмпирикалық материалға қарағанда, ЖИ технологиялар тарихи тұлғаларды жаңа форматта аудиторияға жеткізуді жеңілдеткен. Алгоритмдер эмоционалды, қысқаша және көрнекі мазмұн жасаған, тарихи фон азайған.

Қорытынды

Жасанды интеллект тарихи тұлғаларды жай ғана «қайта көрсетіп» отырған жоқ, оларды жаңа медиа тіліне енгізіп отыр. Қысқа, визуалды форматтар аудиторияның эмоциясына бейімделген контенттерді ұсынуда. Сондықтан тарихи дәлдік, дереккөздің ашықтығы және мәтіннің түпнұсқалылығы мәселесін зерттеп, зерделеп, талдап отыру қазіргі медианың жүгіне айналуға тиіс. Олай болмаған жағдайда, тарихи тұлға туралы тексерілмеген цифрлық ақпараттардың жылдам тарап кету тәуекелдері бар. Видео форматтарда күрделі идеялар тезис деңгейіне дейін жинақталады. ЖИ тарихи мұраларды цифрландыру процесін жеделдету факторы ретінде пайдаланылады.

Зерттеудің 10 видеодан құралған корпусын талдау ЖИ арқылы жасалған тарихи репрезентацияда визуалдық сенімділік пен деректік дәлдік бірдей деңгейде қалыптаспайтынын көрсетті. 1-кестедегі авторлық жіктеу бойынша 10 материалдың бесеуінде мәтіннің тарихи дәлдігі жоғары немесе түпнұсқаға жақын (50%), төртеуінде орта деңгейде не ішінара өзгерген (40%), біреуінде төмен (10%). Визуалдық сәйкестік сегіз материалда жоғары деңгейде бағаланған (80%), бір материалда орта, бір материалда төмен. Осы арақатынас архивке ұқсас бейненің деректік дәлдікпен автоматты түрде теңеспейтінін дәлелдейді. Тарихи тұлғаның визуалдық ұқсастығы мен табиғи естілетін синтетикалық дауыс перцептивтік сенімділікті күшейтеді; мәтіннің дереккөзі ашылмаса немесе мәнмәтін қысқарса, деректік шынайылық әлсірейді. Сондықтан ЖИ-репрезентацияны бағалауда «шынайы көріну» мен «дерекке сай болу» екі дербес аналитикалық өлшем ретінде қарастырылуы қажет.

Фреймдік кодтау тарихи мазмұнның платформалық ортада қандай қызметке көшетінін де айқындайды. Ағартушылық фрейм 30%, ұлттық-патриоттық, өмірбаяндық және мотивациялық фреймдердің әрқайсысы 20%, әдеби репрезентация 10% құрады. Ағартушылық пен ұлттық-патриоттық үлгілердің жиынтық үлесі 50% болуы

Алаш қайраткерлерінің әлеуметтік желіде білім беру және ұлттық символдық ресурс ретінде жиі қайта орналастырылатынын көрсетеді. Өмірбаяндық және мотивациялық форматтардың үлесі тарихи материалдың қысқа видео логикасына бейімделгенде ақпараттық немесе үндеулік функцияға ауысатынын аңғартады. Осы тұрғыдан фреймдік қайта кодтау тарихи мәтінді сөзбе-сөз өзгертуден бұрын оның қоғамдық қызметі мен қабылдау контекстін түрлендіретін механизм ретінде көрінеді.

3-кестедегі қателер құрылымы синтетикалық тарихи контенттің әлсіз тұстары визуалдық қабатпен шектелмейтінін көрсетті. Фонетикалық және тілдік ауытқулар 30%, интонациялық сәйкессіздік 20%, мәтіннің қысқартылуы 30%, түпнұсқа мәтіннің бұрмалануы 10%, визуалдық сәйкессіздік 10% болды. Дыбыс пен тілге қатысты ауытқулар жиынтықтың 50%-ын, мәтіндік қысқарту мен бұрмалау 40%-ын құрайды. Демек, негізгі тәуекелдердің басым бөлігі фотошыннайылықтан гөрі синтетикалық сөйлеу сапасы мен контекстік ықшамдауға байланысты. Қазақ тіліндегі жалғау, сан есім, екіпін және мағыналық пауза қателері тарихи тұлғаның сөзін «сенімді» естірткенімен, тілдік түпнұсқалықты әлсіретеді.

Қорыта айтқанда, генеративті ЖИ тарихи білімді көрнекі әрі қолжетімді форматқа көшіреді, сонымен қатар мағынаны қысқарту, авторлық атрибуцияны көмескілеу және тарихи мәтінді қазіргі мотивациялық немесе институционалдық дискурсқа бейімдеу тәуекелін күшейтеді. Мақалада фактологиялық қателер тарихи дәлдікке әсер етпейді. Мәтіндік редукция кезінде деректің негізгі өзегі сақталғанымен, оның тарихи жағдайы, авторлық мақсаты немесе жанрлық қызметін өзгертеді. Зерттеудің тұжырымдамалық үлесі осы айырмашылықты айқындаудан көрінеді. Синтетикалық тарихи медиада бұрмалау мәтіннің қате берілуімен шектелмейді, дерек дұрыс сақталған жағдайда да монтаж, фрейм және платформалық контекст оның қоғамдық мағынасын қайта құра алады.

Авторлардың үлесі:

Алимжанова Айкерим – зерттеу әдістемесін әзірлеу, ғылыми тұрғыдан редакциялау, шетелдік ғалымдардың тұжырымдарын зерттеу, нәтижелерді құрылымдау.

Сұлтан Бағдат – әдебиеттерге шолу бөлімінің деректерін жинау, контент талдауларды жасау, зерттеу жұмысына қатысты деректерді жинау, нәтижелерді интерпретациялау.

Әдебиеттер

- Antoniou, A. (2025). AI-Enabled Cultural Experiences: A Comparison of Narrative Creation Across Different AI Models. *Electronics*, 14(20). <https://doi.org/10.3390/electronics14204043>
- Brubaker, J. R., Morris, M. R., Doyle, D. T., Fiesler, C., Gibbs, M., & McGrenere, J. (2024). AI and the Afterlife. *CHI Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*. // Publication History. №458, p. 1-5 <https://doi.org/10.1145/3613905.3636321>
- Chen, G., Li, H., Wang, Y., Zhang, T., & Liu, P. (2025). Reconstruction of Cultural Heritage in Virtual Space Following Disasters. *Buildings*, 15(12), 2040. <https://doi.org/10.3390/buildings15122040>
- DaCosta, B. (2025). Speaking with the Past: Constructing AI-Generated Historical Characters for Cultural Heritage and Learning. *Heritage*, 8(9), 387. <https://doi.org/10.3390/heritage8090387>
- Floridi, L. (2019). Establishing the rules for building trustworthy AI. *Nature Machine Intelligence*, 1, 261–262. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0055-y>
- Кабылғазина К., Жақсылықбаева Р., Иманғалиев Б. (2025). Chatgpt жасанды интеллект қосымшасын білім беру жүйесінде пайдаланудың мүмкіндіктері. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршы. Журналистика сериясы. No1 (75) 2025. 74-85 бб.
- Instagram (2026). Мағжан Жұмабаев қазір болса... <https://www.instagram.com/reel/DTuyvh3Cicy/>
- Lei, Y., Ma, S., Sun, Y., & Ma, X. (2025). «AI Afterlife» as Digital Legacy: Perceptions, Expectations, and Concerns. *Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. <https://doi.org/10.1145/3706598.3713933>
- Manovich, L. (2020). Cultural Analytics. Book review. *Central European Journal of Communication* 2 (29). 350-352 pp. <https://journals.ptks.pl/cejc/article/view/366/198>
- Martusciello, F., Muccini, H., & Bucchiarone, A. (2025). A Reference Architecture for Gamified Cultural Heritage Applications Leveraging Generative AI and Augmented Reality. *Computer Science*. <https://arxiv.org/pdf/2506.04090>
- Mastromichalakis, O. M., Liartis, J., Rose, K., Isaac, A., & Stamou, G. (2025). Don't Erase, Inform! Detecting and Contextualizing Harmful Language in Cultural Heritage Collections. <https://arxiv.org/abs/2505.24538>
- Mazzanti, P., Fantini, F., Turchi, M., & Costantini, D. (2025). Reshaping Museum Experiences with AI: The ReInHerit Toolkit. *Heritage*, 8(7), 277. <https://doi.org/10.3390/heritage8070277>
- McQuail, D. (2010). McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). London: Sage Publications. <https://nibmehub.com/opac-service/pdf/read/McQuail's%20Mass%20communication%20theory.pdf>
- Morris, M. R., & Brubaker, J. R. (2025). Generative Ghosts: Anticipating Benefits and Risks of AI Afterlives. *CHI '25: Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. Article No.: 536, Pages 1-14. <https://doi.org/10.1145/3706598.3713758>
- Сердәлі Б. Жаңа медиа туралы дәрістерде нейрондық желілерді пайдалану әдістемесі. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Журналистика сериясы, No4(153)/ 2025, 120-136 бб.
- Spitale, G., & Germani, F. (2025). The Making of Digital Ghosts: Designing Ethical AI Afterlives. *Computer Science*. <https://arxiv.org/pdf/2511.20094>
- TikTok (2024) Ахмет Байтұрсынұлы туралы видео. <https://vt.tiktok.com/ZsuUUuLFp/>
- TikTok (2024). Ахмет Байтұрсынұлы туралы видео. <https://vt.tiktok.com/ZsuUUuLFp/>
- TikTok (2024). Мағжан Жұмабаев – «Мен жастарға сенемін». <https://vt.tiktok.com/ZSuDaBDXq/>
- TikTok (2024). Міржақып Дулатұлы – «Шешенің балаларын сүйюі». <https://vt.tiktok.com/ZsuDaf16G/>
- TikTok (2024). Міржақып Дулатұлы – «Оян, қазақ» өлеңі. <https://vt.tiktok.com/ZsuD4D7TT/>
- TikTok (2024). «Шәкірт» атты видео. <https://vt.tiktok.com/ZsuDaMd9V/>
- TikTok (2024). Алаш қайраткерлері туралы видео. <https://vt.tiktok.com/ZsuDaX6gn/>
- UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>
- UNESCO. (2023). Ethical impact assessment: a tool of the Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386276>
- YouTube (2024). Әлихан Бөкейхан өмірбаяны. <https://youtu.be/jQbvMgqC0m4>
- YouTube Shorts (2024). Ахмет Байтұрсынұлы туралы қысқа биографиялық видео. <https://youtube.com/shorts/nqKGR7dZNgu>
- YouTube Shorts (2024). Әлихан Бөкейханның нақыл сөздері. <https://youtube.com/shorts/bZvswHm8uw>
- Zhang, M., Liu, S., Shao, H., Ba, Z., Liu, J., Albu Kaya, M. G., Tang, K., & Han, G. (2025). Development Trend in Non-Destructive Techniques for Cultural Heritage: From Material Characterization to AI-Driven Diagnosis. *Heritage*, 8(9), 381. <https://doi.org/10.3390/heritage8090381>

References

- Antoniou, A. (2025). AI-Enabled Cultural Experiences: A Comparison of Narrative Creation Across Different AI Models. *Electronics*, 14(20). <https://doi.org/10.3390/electronics14204043>
- Brubaker, J. R., Morris, M. R., Doyle, D. T., Fiesler, C., Gibbs, M., & McGrenere, J. (2024). AI and the Afterlife. *CHI Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*. // Publication History. №458, p. 1-5 <https://doi.org/10.1145/3613905.3636321>
- Chen, G., Li, H., Wang, Y., Zhang, T., & Liu, P. (2025). Reconstruction of Cultural Heritage in Virtual Space Following Disasters. *Buildings*, 15(12), 2040. <https://doi.org/10.3390/buildings15122040>

- DaCosta, B. (2025). Speaking with the Past: Constructing AI-Generated Historical Characters for Cultural Heritage and Learning. *Heritage*, 8(9), 387. <https://doi.org/10.3390/heritage8090387>
- Floridi, L. (2019). Establishing the rules for building trustworthy AI. *Nature Machine Intelligence*, 1, 261–262. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0055-y>
- Kabylgazina K., Jaqsylyqbaeva R., İmanğaliev B. (2025). Chatgpt jasandy intelekt qosymşasyn bilim beru jüiesinde paidalanudyñ mümkindikteri. Äl-Farabi atyndağy QazÜU Habarşy. Jurnalistika seriasy. [The possibilities of using the ChatGPT artificial intelligence application in this reporting system] No1 (75) 2025. 74-85 bb.
- Instagram. (2026). Magzhan Zhumabayev qazir bolsa... [If Magzhan Zhumabayev Lived Today...]. <https://www.instagram.com/reel/DTuyvh3CIcy/>
- Lei, Y., Ma, S., Sun, Y., & Ma, X. (2025). «AI Afterlife» as Digital Legacy: Perceptions, Expectations, and Concerns. *Proceedings of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. <https://doi.org/10.1145/3706598.3713933>
- Manovich, L. (2020). Cultural Analytics. Book review. *Central European Journal of Communication* 2 (29). 350-352 pp. <https://journals.ptks.pl/cejc/article/view/366/198>
- Martusciello, F., Muccini, H., & Bucchiarone, A. (2025). A Reference Architecture for Gamified Cultural Heritage Applications Leveraging Generative AI and Augmented Reality. *Computer Science*. <https://arxiv.org/pdf/2506.04090>
- Mastromichalakis, O. M., Liartis, J., Rose, K., Isaac, A., & Stamou, G. (2025). Don't Erase, Inform! Detecting and Contextualizing Harmful Language in Cultural Heritage Collections. <https://arxiv.org/abs/2505.24538>
- Mazzanti, P., Fantini, F., Turchi, M., & Costantini, D. (2025). Reshaping Museum Experiences with AI: The ReInHerit Toolkit. *Heritage*, 8(7), 277. <https://doi.org/10.3390/heritage8070277>
- McQuail, D. (2010). McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). London: Sage Publications. <https://nibmehub.com/opac-service/pdf/read/McQuail's%20Mass%20communication%20theory.pdf>
- Morris, M. R., & Brubaker, J. R. (2025). Generative Ghosts: Anticipating Benefits and Risks of AI Afterlives. CHI '25: Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems. Article No.: 536, Pages 1-14. <https://doi.org/10.1145/3706598.3713758>
- Serdalı B. Jaña media turaly dāristerde neironдық jelilerdi paidalanu ādistemesi. L.N. Gumilev atyndağy Eurazia ūlttyq universitetiniñ Habarşysy. Jurnalistika seriasy, [Methodology for using neural networks in lectures about new media.] No4(153)/ 2025, 120-136 bb.
- Spitale, G., & Germani, F. (2025). The Making of Digital Ghosts: Designing Ethical AI Afterlives. *Computer Science*. <https://arxiv.org/pdf/2511.20094>.
- TikTok. (2024). Ahmet Baitursynuly turaly video [Video about Akhmet Baitursynuly]. <https://vt.tiktok.com/ZSUUUuLFp/>
- TikTok. (2024). Magzhan Zhumabayev – «Men jastarga senemin» [Magzhan Zhumabayev – «I Believe in the Youth»]. <https://vt.tiktok.com/ZSuDaBDXq/>
- TikTok. (2024). Mirzhakyp Dulatuly – «Sheshenin balalaryn suyui» [Mirzhakyp Dulatuly – «A Mother's Love for Her Children»]. <https://vt.tiktok.com/ZSuDaf16G/>
- TikTok. (2024). Mirzhakyp Dulatuly – «Oyan, Qazaq» oleni [Mirzhakyp Dulatuly – «Wake Up, Kazakh! » Poem]. <https://vt.tiktok.com/ZSuD4D7TT/>
- TikTok. (2024). «Shakirt» atty video [«Student» Video]. <https://vt.tiktok.com/ZSuDaMd9V/>
- TikTok. (2024). Alash qairatkerleri turaly video [Video about the Alash Movement Figures]. <https://vt.tiktok.com/ZSuDaX6gn/>
- YouTube. (2024). Alikhan Bokeikhan omirbayany [Biography of Alikhan Bokeikhan]. <https://youtu.be/jQbvMgqC0m4>
- YouTube Shorts. (2024). Ahmet Baitursynuly turaly qysqa biografiyalyq video [Short Biographical Video about Akhmet Baitursynuly]. <https://youtube.com/shorts/nqKGR7dZNgU>
- YouTube Shorts. (2024). Alikhan Bokeikhannyn naqyl sozderi [Quotes by Alikhan Bokeikhan]. <https://youtube.com/shorts/bZvswHm8uw>
- UNESCO. (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381137>
- UNESCO. (2023). Ethical impact assessment: a tool of the Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386276>
- Zhang, M., Liu, S., Shao, H., Ba, Z., Liu, J., Albu Kaya, M. G., Tang, K., & Han, G. (2025). Development Trend in Non-Destructive Techniques for Cultural Heritage: From Material Characterization to AI-Driven Diagnosis. *Heritage*, 8(9), 381. <https://doi.org/10.3390/heritage8090381>

Авторлар туралы мәлімет:

Алимжанова Айкерим (корреспонденттік автор) – PhD, SDU университетінің қауымдастырылған профессоры (Қаскелең, Қазақстан, e-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com).

Сұлтан Бағдат – SDU университеті, «Медиа зерттеулері және журналистика» білім беру бағдарламасының магистранты (Қаскелең, Қазақстан, e-mail: bagdatsultanova06@gmail.com).

Information about the authors:

Alimzhanovna Aikerim (corresponding author) – PhD, Associate Professor SDU University, (Almaty, Kazakhstan, e-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com).

Bagdat Sultan – Master's student of the «Media Studies and Journalism» program at SDU University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: bagdatsultanova06@gmail.com).

Сведения об авторах:

Алимжановна Айкерим (автор для корреспонденции) – PhD, ассоциированный профессор SDU University (Алматы, Казахстан, e-mail: aikerim.alimzhan@gmail.com).

Бағдат Султан – магистрант программы «Media Studies and Journalism», SDU University (Алматы, Казахстан, e-mail: bagdatsultanova06@gmail.com).

*Келіп түсті: 4 мамыр 2026 жыл
Қабылданды: 26 тамыз 2026 жыл*